

SURADNJA I VEZE DUROVAČKIH, BOKOKOTORSKIH I CRNOGORSKIH KOMUNISTA

Proučavajući povijest radničkog pokreta Dubrovnika, od njegovih početaka do 1941. godine, u postojećoj dokumentaciji se nalaze mnogobrojni podaci o vezama komunista Dubrovnika, Boke Kotorske i Crne Gore. Suradnja dubrovačkih i bokokotorskih radnika i socijaldemokrata datira još iz vremena Austro-Ugarske, kada su se ta dva susjedna područja nalazila u sklopu austrijske Dalmacije. Propašću Austro-Ugarske i stvaranjem države Srba, Hrvata i Slovenaca, radničke sindikalne i političke organizacije Dalmacije, zahvaljujući ranijoj administrativno-upravnoj podjeli, ostale su i dalje u okviru Pokrajinskog sindikalnog i političkog rukovodstva u Splitu, odakle će primati direktive i pomoć. Njihovi delegati zajednički sudjeluju na konferenciji 25. ožujka 1919. godine u Splitu podržavajući prijedlog i poziv Socijaldemokratske stranke Srbije i Bosne i Hercegovine o potrebi stvaranja jedinstvene socijalističke partije i jedinstvenog sindikalnog pokreta. Pripremajući se za Vukovarski kongres, tajnik Pokrajinske centrale za Dalmaciju Ljubomir Maksimović (prije prvog svjetskog rata kao tipografski radnik radio i živio u Dubrovniku, te se isticao revolucionarnim radom), prikupljajući podatke o stanju sindikalnih i partijskih organizacija, posjetio je Dubrovnik, Kotor, Herceg-Novi i Tivat, ali je iznenada prilikom povratka 26. travnja 1920. godine uhapšen na željezničkoj stanici Metković.¹ Pokrajinska vlada za Dalmaciju je vješto iskoristila ovaj događaj, da bi noću 26/27. travnja zabranila djelovanje komunističkih organizacija, zatvorila radničke domove u Splitu, Sinju, Makarskoj, Pučišću, Dubrovniku, Herceg-Novom, Tivtu i Kotoru, preuzevši njihove arhive. Istovremeno je uhapšen znatan broj komunista u Splitu i Dubrovniku.

Uprkos hapšenja i zabrane djelovanja dalmatinski komunisti su našli mogućnosti da se njihov glas čuje na Vukovarskom kongresu. U izvještaju, kojeg je delegat Dalmacije improvizirano iznio,

¹ List »RAD«, br. 24 — 1920. godina.

dati su statistički podaci o stanju sindikalnih i partijskih organizacija:

„Do Kongresa Ujedinjenja u Dubrovniku i Gružu je bilo 40 a u Kotoru 30 organiziranih radnika. Od Kongresa Ujedinjenja pa do Vukovarskog kongresa da se stanje poboljšalo te je bilo:

U Dubrovniku, Gružu i Župi 450 organiziranih članova

U Kotoru 120 organiziranih članova i 40 organiziranih žena.«²

Prilikom izbora za Ustavotvornu skupštinu dubrovački i bokotorski komunisti skupa sa ostalim komunistima neokupirane Dalmacije, opet su na zajedničkom poslu. Konferencija delegata komunističkih organizacija i strukovnih udruženja, održana 24. listopada 1920. godine u Splitu, donijela je listu Komunističke partije za izborni okrug Split — Dubrovnik — Kotor.

1. Jelaska Vicko, težak iz Splita
2. Muck Adolf, konobar iz Kotora
3. Šimundža Levin, odvjetnički pisar iz Sinja
4. Kmetović Stijepo, mehaničar iz Dubrovnika
5. Kravarić — Maravić Ivan, zemljoradnik iz Trogira
6. Gregorić Marko, zemljoradnik iz Petrovca
7. Bogilan Stjepan, zemljoradnik iz Glavica
8. Sumić Jure, zemljoradnik iz Poljica
9. Herac Andro, zemljoradnik iz Brašine kod Dubrovnika.¹

Izbori održani 28. studenog 1920. godine donijeli su veliki uspjeh Komunističkoj partiji Jugoslavije. U Dalmaciji, odnosno splitsko-dubrovačko-kotorskom izbornom okrugu glasalo je 49.962 birača, od čega su dobili: Klerikalna stranka 13.947, Težačka stranka 10.636, Komunistička partija 8.074, Radikalna stranka 6.008, Demokratska stranka 5.189, Vanstranačka lista 3.200 i Drinković 2.917 glasova. Takav uspjeh Komunističke partije Jugoslavije u Dalmaciji, koja je po broju glasova zauzela treće mjesto (a zahvaljujući nelogičnostima izbornog zakona i samo jednog poslanika) iznenadio je i zabrinuo, ne samo političke vlasti, već i rukovodstva ostalih građanskih stranaka.

Zabrana Komunističke partije Jugoslavije samo je privremeno prekinula kontakte komunista susjednih područja. Narodni poslanik Bogoljub Gavrilović postavlja 1921. godine pitanje ministru pravde: da li su mu poznata hapšenja i dugotrajno držanje u zatvorima komunista u Kotoru, Podgorici i Dubrovniku.

Konferenciji u Beogradu, prilikom osnivanja Nezavisne radničke partije Jugoslavije u ime dalmatinskih komunista, prisustvuju Ivo Baljkas, Ivo Marić i Adolf Muk. Dubrovačkoj policiji su postali sumnjivi posjeti Adolfa Muka Splitu i Dubrovniku, pogotovo

¹ Radničke novine, br. 147, 19. VI 1920. godine.

² Historijski arhiv Dubrovnik (u daljnjem tekstu HAD), Pozicija »Oglašić«, 1920. godine.

kad se iz saslušanja Iva Marića saznalo da je i on prisustvovao konferenciji u Beogradu.

»Vjerojatno da je putovanje Muka u svrhu da potakne radništvo da se pridruži akciji za samostalan istup radništva koliko u sjevernoj toliko i u južnoj Dalmaciji a koja bi akcija bila pokrenuta iz Splita.«⁴

Odlukom Kotarskog poglavarstva protjerani su iz Dubrovnika braća Marinović (poznati komunisti iz Tivta) »jer su primili kod sebe na stan komunistu iz Kotora Adolfa Muka, te što su stajali u tijesnoj vezi s njime i počeli da agituju kod amošnjeg radništva za Nezavisnu radničku partiju.«⁵

Ova mjera je naročito bila uperena protiv Augusta Marinovića, koji se kao zamjenik Marka Gregorića nalazio na listi Nezavisne radničke partije Jugoslavije za Kotor. Interesantna je i optužnica, koju je Državno tužilaštvo 1929. godine podiglo protiv Adolfa Muka jer »je od dana 4. augusta 1921. pak sve do konca godine 1929. bio član komunističkog tajnog udruženja u našoj državi koja je imala za svrhu propagandu komunizma.«⁶

Međutim, u optužnici se posebno mjesto daje osnivanju Nezavisne radničke partije Jugoslavije i uloge koju je on imao: »ne postoji a niti smije postojati u našoj državi nakon 2. augusta 1921. kada je stupio na snagu Zakon o zaštiti države, nikakvo komunističko udruženje, koje bi imalo za svrhu propagandu komunizma. Ali »de facto« sva ona komunistička udruženja, koja su postojala prije nego što je stupio na snagu predrečeni zakon i koja su do tada javno radila na tome da revolucijom izmijene potpuno društveni poredak po komunističkoj ideologiji, ostala su na okupu te su i dalje radila na ostvarenju svojih ideala, ali, naravno, ne više javno kao do tada, već potajno. Da se pak nekako pred zakonom legitimišu, odlučili su bili komunističke vođe da osnuju tobož novu političku stranku kojoj su dali ime »Nezavisna radnička partija Jugoslavije«, koja u sebi nije opet bila ništa drugo nego ona stara komunistička partija, koja je pod tom novom krinkom i dalje propagirala komunizam. To se najbolje vidi iz raznih njezinih glasila ...

Pri ovakvom stanju stvari shvatljivo je da su svi članovi te, silom prilika, stvorene Nezavisne radničke partije bili kao takvi članovi jedne čisto komunističke organizacije, koja je i dalje imala za svrhu propagandu komunizma i tu propagandu vršila ... Jedan od najagilnijih i najaktivnijih članova te nove Nezavisne radničke partije bio je, kako je već prije rečeno, okrivljeni Muck, koji je od prvog početka bio vođa komunista u Kotoru i cijeloj Boki Ko-

⁴ HAD, Dubrovačka oblast Pov. br. 195, 1923. godina.

⁵ HAD, Dubrovačka oblast, pov. br. 201, 1923. godina.

⁶ HAD, Okružni sud Kotor, VR 125/29, Okružni sud Dubrovnik, KZP

torskoj. U tu je novu partiju on prešao odmah, kako i sam priznaje, vetom su, u smislu Zakona o zaštiti javne bezbjednosti, bila raspuštena komunistička udruženja... »On ne može da smisli naših vlasti a niti naše države uopće.« U jednom dopisu komunističkom listu »Fabrika i Njiva« kaže, da u njoj ništa nije nemoguće, a zatim aludirajući na borbu, tj. na revoluciju, u istom dopisu, izjavljuje svoju spremnost na takvu borbu i svoje nepokolebljivo uvjerenje na punu pobjedu komunizma pa i uz cijenu nebrojenih ali neizbježnih žrtava. Osim toga, on se dopisuje u godini 1923. sa zatvorenim vođama Komunističke partije dr Simom Markovićem, Filipovićem, Čopićem itd. Muck, kao vođa komunista u Kotoru, šalje u ime organizacije tobožnje Nezavisne radničke partije vijenac pri pogrebu poznatog komunista Jovana Tomaševića na Cetinju, ide osobno na sprovod te u ime Partije oprašta se sa borcem i vođom komunista a iste godine daje u fond za list »Radnik« svoj prilog od 100 dinara koji na pročelju nosi sliku Lenjina i ako je tobož samo organ nove »nekomunističke« Nezavisne radničke partije. K njemu kao vođi komunista dolaze i s njim se druže svi istaknutiji komunisti, kao Ljumović iz Podgorice i Komušanac Ferdo iz Sarajeva, a u njegovom su društvu neprestano sumnjivi komunistički elementi iz Kotora Petrović Gracije i Vuković Drago. Ako se sada ovo dovede u vezu sa onim što je čas prije bilo rečeno u pogledu čisto komunističke ideologije Nezavisne radničke partije Jugoslavije, onda nema više nikakve sumnje o tome da je Muck ne samo bio u duši uvijek najgorljiviji komunista, već da je, pripadajući kao takav toj partijskoj organizaciji, bio član jednog udruženja koje je imalo za svrhu propagandu komunizma...»⁷

Dubrovačka policija vršila je stalan nadzor nad licima za koje je vjerovala da su komunisti ili komunistički simpatizeri, ali isto tako i nad onima koji su stizali u Dubrovnik. Ovo se naročito odnosilo na bokokotorske i crnogorske komuniste, koji su često i službeno dolazili u Dubrovnik, obzirom da su neke centralne ustanove Zetske banovine bile u njemu smještene. Ponekad su se i dubrovački komunisti sklanjali na područje Boke Kotorske i Crne Gore, kao što je bio slučaj sa Nikolom Maslačem Narodnikom, koji se rujna 1928. godine nakon izdržane šestomjesečne kazne zbog komunizma sklonio u Herceg-Novi, izbjegavši tako policijske pretrese. Slijedeće 1929. godine policija je 21. rujna izvršila pretres kod cetinjskog advokata dr Božidara Radanovića, koji se nalazio na odmoru »radi sumnje širenja komunizma«.

Čim su policijski agenti 6. studenog 1934. godine opazili na Stradunu crnogorskog komunistu Zlatičanin Vasa, obavijestili su Kotarsko poglavarstvo, koje je zatražilo hitnu intervenciju policije. Kraljevska banska uprava na Cetinju obaviještena je 27. studenog 1934. godine da su Zlatičanin Vaso i Vuković Drago dopu-

⁷ Isto.

tovali iz Podgorice, odnosno Kotora u Dubrovnik, prisustvovali sastanku Upravnog odbora Okružnog ureda za osiguranje radnika i kao poznati komunisti bili pod policijskom paskom. Zadnji dan boravka su se uspjeli sastati sa dubrovačkim komunistima.

Značajnu ulogu u komunističkom pokretu Dubrovnika imala su braća Stanko i Dušan Dragojević. Rodeni su u selu Drušići nedaleko od Cetinja. Već od rane mladosti pristupili su radničkom i komunističkom pokretu. Stanko se 1930. godine, a možda i ranije, zaposlio kao činovnik kod Okružnog ureda za osiguranje radnika u Dubrovniku. Policiji je bila poznata njegova komunistička opredijeljenost, te je stalno nadziran, pogotovo što je stanovao kod svog rođaka Nikole Mašanovića. Prilikom ubistva Marka Mašanovića krajem srpnja 1930. godine, izvršen je pretres stana Nikole Mašanovića zbog sumnje da je bio u vezi sa svojim bratom. Uskoro je policija saznala da je Marko prije nego što je krenuo preko Zelcnike za Cetinje zadužio svoj sat u bankarskoj radnji Bajnović u Sarajevu, te pismenim putem zamolio svog brata da ga otkupi. Pošto se on u to vrijeme nalazio na liječenju u Zagrebu pismo je primila njegova supruga Marija i poslala otkupninu. Budući da je sa svim ovim bio upoznat i Stanko Dragojević, policija je pored Nikole Mašanovića i njegove žene Marije, rođene Kolin, »koja je iz ovdašnje bolje porodice«, zatvorila i njega, tvrdeći »da je opasan komunista«. Na traženje Sreskog načelstva sa Cetinja Nikola i supruga su zadržani u Dubrovniku, dok je Stanko sproveden na Cetinje organima koji su vodili istragu »po krivici Marka Mašanovića.«⁸

Nešto kasnije Stanko se razbolio i znatan dio vremena proveo u bolnici. Dubrovački komunisti su mu posvetili punu brigu, pomagali i posjećivali. U posjete su dolazili i drugovi iz Boke Kotorske i Crne Gore. Težak život i policijska mučenja su uslovlili da se stanje njegovog zdravlja pogoršavalo, te je početkom ožujka 1933. godine umro. Njegov sprovod se pretvorio u »ogromnu manifestaciju simpatija radnog naroda Crne Gore i Dalmacije za Komunističku partiju. Od Dubrovnika do Podgorice mrtvo tijelo druga Stanka nosili su na rukama, predavajući ga od sela do sela. U samoj Podgorici izvedena je na dan sahrane borbena manifestacija radnika i seljaka.«⁹ O tome je »Proleter« donio poseban prikaz. Njegov brat Dušan, nakon završenog šestomjesečnog kursa kod firme »Singer« u Splitu 1926. godine, službovao je u Banjoj Luci, Sarajevu, Derventi, Podgorici i Beranama, odakle je 1929. godine otpušten. Kao nezaposleni radnik odlazi u Belgiju. Krajem 1932. se vraća u zemlju, zapošljava kod »Singera« u Bitolju, Kruševu i Pod-

⁸ HAD, Okružni inspektorat Zetske banovine, Pov. br. 769, 30. VII 1930. godine.

⁹ »Proleter«, dvobroj 6—7, 1933. godina.

gorici, da bi početkom studenog 1933. godine bio premješten u Dubrovnik. Kao već izgrađeni komunista odmah se uključuje u partijski rad.

Centralni komitet KPJ je tokom 1934. godine, a i kasnije, nastojao stvoriti što čvršću organizaciju među pomorcima. Tako se u pismu od 28. prosinca 1934. godine upućenom partijskim organizacijama Hrvatskog primorja, Dalmacije i Crne Gore, ukazuje na nedostatak »agitacionog i organizacionog rada među mornarima, koliko u obalnoj toliko u sredozemnoj i prekomorskoj plovidbi«. ¹⁰ »Ujedno se ukazuje na činjenicu da se do kraja 1934. godine nije uspjela uzpostaviti stalna veza radi prebacivanja literature i materijala partijskim organizacijama na obali. Materijal je razno-raznim kanalima stizao do Splita (uglavnom iz inozemstva) odakle ga se uspijevalo dostavljati samo najbližoj okolici, dok je onaj namijenjen partijskim organizacijama na širem dalmatinskom području, Boki Kotorskoj i Crnoj Gori, ostajao u Splitu. Izvještaji sa tih područja su ukazivali na poteškoće u radu, upravo zbog nedostatka literature. I zato Centralni komitet KPJ u svakom pismu Pokrajinskom komitetu KPJ za Dalmaciju ukazuje na potrebu što hitnijeg povezivanja i uzpostavljanja veza na Jadranu, pri čemu je Dubrovniku namijenjena posebna uloga, kao mjestu preko kojeg će se prenositi materijal i literatura za Boku Kotorsku i Crnu Goru. Radi što boljeg funkcioniranja takvih veza i stvaranja organizacija među mornarima preporuča se organiziranje »klubova naših pristalica« na svakom brodu. U tom smislu je upućen dopis Pokrajinskom komitetu za Crnu Goru, koji bi trebao sprovesti akciju na južnom Jadranu. I zaista, zahvaljujući zalaganju Centralnog komiteta KPJ i partijskih organizacija Hrvatskog primorja, Dalmacije, Boke Kotorske i Crne Gore tokom 1934, 1935. i 1936. godine, stvorene su veoma dobre veze i organizacije na brodovima. Pošiljke, koje uglavnom stižu iz Beča preko Trsta, sada se mnogo urednije dostavljaju partijskim organizacijama u Dalmaciji, Boki Kotorskoj i Crnoj Gori. Vezu između Pokrajinskog komiteta i partijskih organizacija Dalmacije održavao je Ivo Marić. Nakon njegovog odlaska u inozemstvo rujna 1935. godine u Dubrovnik dolazi Relja Vlasković, vodeći razgovore o preuzimanju materijala i literature koja će se dalje prebacivati u Boku Kotorsku i Crnu Goru radi uzpostavljanja što čvršćih veza između Pokrajinskog komiteta za Dalmaciju i Pokrajinskog komiteta za Crnu Goru.

Međutim, prema sačuvanoj prepisci Pokrajinskog komiteta za Dalmaciju i Pokrajinskog komiteta za Crnu Goru sa Centralnim komitetom KPJ vidljivo je da se, iako uz znatne poteškoće, materijal i ranije dostavljao partijskim organizacijama na Jadranu i Crnoj Gori. Tako u izvještaju od 13. travnja 1933. godine pod pseu-

¹⁰ Arhiv CKSKJ, Ki 1934/275, 28. XII 1934. godine.

donimom Jelka (Adolf Muck) javlja da literatura preko Splita nije stigla »te da veza ne funkcioniše.«¹¹

Pokrajinski komitet u svom pismu od 8. lipnja 1933. godine piše: »Sa pokrajinama ukoliko je ostalo na životu imademo veza, ne baš odlične, ali veze ipak postoje. Kanal je opet u redu, a za Crnu Goru smo materijal poslali.«¹² 9. kolovoza 1934.

»Što se tiče materijala za (Srbiju i Crnu Goru) već dva puta putovao u D(ubrovnik) i kod Jelke jedanput. Uza sva obećanja da su angažirali čovjeka, koji će sa brodom materijal prenositi, još se dotični nije javio na određeno i dogovoreno mjesto, pa radi toga još nismo mogli materijal poslati. On je na teretnom brodu koji u naše mjesto pristane jedanput mjesečno.«¹³

Centralni komitet 19. srpnja 1934. (Upućeno Pokrajinskom komitetu za Dalmaciju: »Čudi nas da nemate vezu sa Crnom Gorom? Treba obavezno da uspostavite stalnu i redovnu vezu sa Jelkom. To možete ili preko mornara ili preko Dubrovnika. Od svega stampanog materijala što dobijete šaljite od svega po nešto Jelci.«¹⁴

Centralni komitet KPJ o. siječnja 1935. (Pokrajinskom komitetu KPJ Crna Gora): »Koncem prošlog mjeseca poslali smo Vam preko Splita za vas din. 1000 i literaturu. Omaškom drugova u Dubrovniku, novac i literaturu su zadržali za sebe. Obratite im se sa zahtjevom da vam se novac uruči kao i ostatak literature. Potrebno je da sa Dubrovnikom uzpostavite vezu i dobro izgradite taj kanal, kojim ćemo vam slati materijal i literaturu.«¹⁵

Pošiljke koje su stizale u Dubrovnik prenošene su dalje raznim kanalima. Materijal u Kotor su najčešće prenosili skojevci predajući ga u kafani »Dojmi« bratu Adolfa Muka, koji je u njoj radio kao konobar. Interesantna je i sudbina literature i 1000 dinara, koju u svom pismu spominje i Centralni komitet. Tu pošiljku su krajem 1934. godine donijeli jedan mladić i djevojka. Pošto nisu pronašli Franja Pandžu, zaduženog za preuzimanje ilegalnog materijala, obratili su se na rezervnu adresu: Dušan Dragojević kod »Singer«a. Sva nastojanja dubrovačkih komunista da se pročita pismo pisano nevidljivom tintom ostala su bezuspješna, te su zatražili razjašnjenja iz Splita. Oni su bili ranije upozoreni o pošiljci za Crnu Goru, ali su se bojali da u pismu nisu drukčije direktive. Odgovor iz Splita je glasio da se novac i materijal predaju obučaru Bojoviću na Cetinju. Nikola Mašanović je pokušavao preko jednog šofera prebaciti pošiljku na Cetinje pekaru Čufti Kostiću, kojeg je kao komunistu poznao od ranije, ali je šofer to odbio, s motivacijom da mu financi često pregledavaju kola. Zbog takve situacije

¹¹ Arhiv CKSKJ, Ki 1933/93 od 13. IV 1933. godine.

¹² Arhiv CKSKJ, Ki 1933/138, 8. VI 1933. godine.

¹³ Arhiv CKSKJ, Ki 1934/169, 9. VIII 1934. godine.

¹⁴ Arhiv CKSKJ, Ki 1934/152, 19. VII 1934. godine.

¹⁵ Arhiv CKSKJ, Ki 1935/8, 9. I 1935. godine.

odlučeno je da se sačeka kurir sa Cetinja, koji je uskoro i stigao. U listopadu 1934. godine, prilikom proputovanja na partijsku konferenciju u Split, Adolf Muk je preko Nikole Mašanovića obavijestio dubrovačke komuniste o potrebi održavanja zajedničkog sastanka. Par dana kasnije, on je Mjesnom komitetu KPJ objašnjavao rezoluciju, koja je donesena i preporučio primanje mladih radnika u Partiju.

Početakom 1936. godine došlo je do iznenadnog hapšenja grupe srednjoškolaca u Dubrovniku (tada još nezavisno od velike provale, koja je nakon Zagreba zahvatila Dalmaciju i Crnu Goru) zbog čitanja zabranjene literature i pokušaja stvaranja skojevskih ćelija. Na saslušanjima oni su priznali da su literaturu primali od Dušana Dragojevića a o komunizmu im je govorio Šćepović Ratko iz Podgorice »ubjedujući ih da treba promijeniti socijalni poredak u državi u smislu ideje komunističke Internacionalne.«¹⁶ Šćepović im je govorio o sportu u Rusiji, demonstracijama koje su komunisti organizirali prilikom dolaska dr Stojadinovića u Podgoricu, istaknuvši »da u Podgorici ima mnogo komunista i da je nazivlju Moskvom br. 2.«¹⁷ Među optuženim omladincima nalazili su se i Pejović Mihajlo iz Nikšića, Karamikić Petar i Budalić Tomislav iz Bara, koji su pohađali školu u Dubrovniku.

Povijest komunističkog i radničkog pokreta u Konavlima, pogotovo njegovog istočnog dijela, usko je povezana sa razvitkom pokreta u Herceg-Novom, Boki Kotorskoj i susjednoj Hercegovini. Tome je svakako doprinijela i ekonomska suradnja ovih područja, koja će ubrzo poprimiti i politički karakter. Konavljani prodaju svoje proizvode na tom području, bave se trgovinom, a mnogi su zaposleni ili uče zanat. Slobodarski duh i revolucionarna raspoloženja ispoljena 1919. godine, kada seljaci Mrcina i Dunava sa oružjem u ruci protive se mobiliziranju u vojsku i traže agrarnu reformu, i 1920. godine prilikom pobjede KPJ na izborima, bila su stalno prisutna među njima. Samo je nedostajala organizaciona snaga, koja bi ih okupila i usmjerila u željenom pravcu. I upravo zahvaljujući komunistima Herceg-Novog, Boke Kotorske i Hercegovine, koji naročito u godinama pred drugi svjetski rat dolaze na političke sastanke, razgovore, proslave u Dunave, Vataje, Mrcine, Grudu, Pločice i Vitaljinu, a napredni Konavljani na izlete u Bjelotinu i Bijelu Goru, sve više jačaju politička raspoloženja za Komunističku partiju Jugoslavije. Tome su direktno doprinijeli Nikola Đurković, braća Dušan i Jugole Grahalić, Pasko Čupić, Antun Lukateli-Tonći, a pomoć su pružali i Sava Kovačević, Nikola Ćirović, Jovan Ratković, Vlado Šegrt i dr.¹⁸ Zahvaljujući takvom radu tokom

¹⁶ HAD, Predstojništvo gradske policije u Dubrovniku, Pov. br. 245/36.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Vlaho Muhoberac, »Iz revolucionarne borbe naroda Konavala«, »Naše more«, br. 5 — 1964. godine.

1939/40. godine, postojali su uvjeti za formiranje komunističkih ćelija, pogotovo što postoje grupe simpatizera i jedan aktiv SKOJ-a. Tek 27. svibnja 1941. godine Antun Lukatec će formirati prvu partijsku ćeliju u Konavlima, a za sekretara je izabran Jugoslav Grahalić Jugole.¹⁹ Ova suradnja susjednih područja Konavala, Boke Kotorske i Hercegovine doći će do punog izražaja tokom narodno-oslobodilačke borbe.

II

Radnički pokret Dubrovnika između dva svjetska rata dao je niz istaknutih revolucionera, a značajno mjesto među njima pripada Nikoli Mašanoviću. Rođen je 17. srpnja 1892. godine u selu Gornji Ceklin, nedaleko od Cetinja. Potječe iz prilično imućne obitelji; otac je bio oficir crnogorske vojske, a stric profesor školovan na Kijevskom sveučilištu. Majka rodom iz plemena Martinićeva bila je u rodbinskim vezama sa vladarskom kućom Petrovića. Osnovnu školu je završio u rodnom selu, da bi kasnije postao pitomac ruskog kadetskog korpusa na Cetinju. Osjećajući nelagodnost vojničkog poziva, napušta ga i završava trgovačku školu u Beogradu.²⁰

Njegov revolucionarni put usko je povezan uz njegovog starijeg brata Marka, učitelja, koji je cijeli život posvetio borbi za slobodu radničke klase i svog naroda. Marko već 1919. godine postaje član KPJ, istaknuti partijski funkcioner Crne Gore, a u vrijeme ilegalnog perioda KPJ djeluje kao profesionalni instruktor širom zemlje.²¹ I upravo iz tog perioda sačuvane su i u Dubrovačkom arhivu potjernice upućivane za njim, a dubrovačka policija je nadzirala Nikolu, sumnjajući da bi se Marko mogao kod njega kriti. Sumnje su bile opravdane, jer se Marko često, iako na kraće vrijeme, zadržavao kod svog brata, koji je početkom 1922. godine došao u Dubrovnik. Zaposlivši se kao činovnik kod Srpske banke, ubrzo počinje akciju na organiziranju bankovnih činovnika. Pod njegovim rukovodstvom održana je 18. prosinca 1922. godine osnivačka skupština, ali će dozvolu djelovanja dobiti godinu dana kasnije. Njemu je povjerena uloga tajnika. Od tada on aktivno djeluje u sindikalnom pokretu, da bi uskoro postao i član KPJ, nalazeći se stalno u prvim redovima borbe dubrovačkog proletarijata. Zbog toga je imao neprilika sa rukovodiocima banke, koji su ga opominjali i tražili da prekine političko djelovanje. Međutim, on je ostao nepokolebljiv i vjeran onim idealima za koje je njegov brat Marko 1930. godine položio život. U vremenskom periodu do 1936. godine,

¹⁹ Isto.

²⁰ Marko Petričević, »Lik revolucionera Nikole Mašanovića«, »Naše more«, br. 6 — 1961. godine.

²¹ Isto.

skupa sa ostalim članovima KPJ u Dubrovniku, radi na njezinom organizacionom jačanju i to je najvažniji period njegovog revolucionarnog rada.

Veliku aktivnost, skupa sa Brunom Radeljevićem, razvio je tokom 1933/34. godine na osnivanju Općeg radničkog sindikalnog saveza. Direktive su primili od Pokrajinskog komiteta KPJ za Dalmaciju. Plodovi njihovog rada su došli do izražaja ljeti 1934. godine u štrajku obalnih radnika, najvećem u Dubrovniku do tog vremena. Njihov izbor u štrajkački odbor je zabranila policija, ali je intervenirala Radnička komora iz Splita ovlastivši ih da u njezino ime pregovaraju »kao eksperti za kolektivni ugovor«. A koliko se policija bojala Nikole Mašanovića, najbolje svjedoče riječi komesara željezničko-parobrodarske-pogranične policije: »Mašanović je vrlo opasan tip pa neću nikada dopustiti da mi se šulja između radništva na reonu poverenog mi komesarijata čim bude isti samo primećen, biti će odstranjen i za njega će se tražiti da se iz Dubrovnika protera...«²²

Pobjedonosni štrajk gruških radnika našao je odraza i na stranicama partijske štampe («Proleter«, Zakon o stanovima), te se taj uspjeh prikazivao kao velika pobjeda KPJ. Policijski organi su od samog početka u to bili uvjereni, te u svom izvještaju Kr. banskoj upravi na Cetinju predlažu: »Pošto su Mašanović Nikola i Radeljević Bruno bili glavni inicijatori toga pokreta i rukovaoci štrajka, to će načelstvo u povoljnom momentu staviti predlog za njihovo udaljevanje iz ovdašnje sredine konfiniranjem...«²³

Nikola Mašanović od 1933. do 1936. je član Mjesnog komiteta KPJ, a veoma aktivno radi na organiziranju Odbora Crvene pomoći. Početkom 1936. godine uhapšen je sa ostalim članovima KPJ i članovima SKOJ-a. u Dubrovniku. Mučenja i torture prošao je kroz zatvore Dubrovnika, Sarajeva i Beogradske Glavnjače. Početkom listopada (12. X) 1936. započelo je suđenje pred Državnim sudom za zaštitu države. Osuđen je na dvije godine robije. Kaznu je izdržavao u Sremskoj Mitrovici, gdje se upoznao sa nizom istaknutih komunista.²⁴ Povratkom u Dubrovnik odmah se uključuje u partijski i sindikalni rad, a ministarstvo unutrašnjih poslova upozorava potčinjene da se strogo pazi na njegovo djelovanje. Sačuvani su mnogobrojni policijski izvještaji u kojima se govori o njegovom kretanju, sastancima, putovanjima itd. ...

Veliku pomoć pružio je organizacionom jačanju Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije. On je aktivan svugdje i na svakom mjestu. Za vrijeme štrajka pekarskih radnika on u

²² HAD, Kotarsko poglavarstvo, pov. spisli, 1934. godina.

Izdvojena pozicija »Štrajk obalnih radnika u Gružu«.

²³ Isto.

²⁴ Dr Ivo Perić, »Dubrovački komunisti u Sremskoj Mitrovici«, »Dubrovački vjesnik«, br. 362, od 30. VII 1957. godine.

njihovo ime pregovara s poslodavcima. Prilikom smrti Vida Bora, poznatog sindikalnog funkcionera, Nikola u oproštajnom govoru obećava da će radnici Dubrovnika nastaviti borbu protiv kapitalizma, sporazuma Cvetković — Maček i sve agresivnijeg fašizma.

Dubrovnik je uzdrman velikim štrajkom građevinskih radnika 1939. godine. U njegovom rukovodstvu se nalazi i Nikola, koji svakodnevno obilazi i bodri štrajkače okupljene u tvrđavi Lovrijenc. Poslodavci su prisiljeni prihvatiti novi kolektivni ugovor, ali ne zaboravljaju ulogu koju je imao Nikola Mašanović. On više ne može naći zaposlenje, te je prisiljen napustiti Dubrovnik. Odlazi u Bosnu, gdje se zapošljava i uključuje u partijski rad. Početkom njemačkog napada na zemlju vraća se i aktivno sudjeluje u radu partijskih ćelija. Dolaskom okupatora i stvaranjem NDH svakodnevno mu prijete opasnost od hapšenja. Prijatelji mu savjetuju da napusti Dubrovnik, ali to ne može učiniti zbog bolesti supruge. I upravo kad se spremao da sa djecom otputuje u Crnu Goru, uhapšen je krajem svibnja i sproveden u Sarajevo. Nakon mučenja 16. lipnja 1941. godine ubijen je na Lašvanskom mostu nedaleko od Travnika.²⁵

²⁵ Saopćenje Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za BiH, broj 7. Objavljeno u »Sarajevskom Dnevniku«, broj 221, 14. marta 1946. godine.

Summary

THE COOPERATION AND CONNECTIONS AMONG THE COMMUNISTS OF DUBROVNIK, BOKA KOTORSKA AND MONTENEGRO

Mato KAPOVIĆ

The cooperation of the working people and the communists of Dubrovnik, Boka Kotorska and Montenegro began as early as the time of Austro-Hungarian reign when Dubrovnik and Boka Kotorska belonged to Austrian Dalmatia. The connections and cooperation were continued in the newly founded state of the Serbs, Croats and Slovenians, reflected in the uniting in the same trade union and political organizations in Dalmatia and participating in the election for the Constitutional Assembly on the same list with the Communist Party of Dalmatia. The cooperation was continued during the illegal period of the Communist Party of Yugoslavia. The secret brochures and books for Boka Kotorska and Montenegro were sent through Dubrovnik. Particularly good economic and politic connections were established between Konavli, Herceg-Novi and Boka Kotorska. The communists of Boka and Herceg-Novi helped and stimulated the development of Party organizations in Konavli. The cooperation was fully expressed during the National Liberation War. A significant part in the development of workers' and communist movement in Dubrovnik was played by the brothers Stanko and Dušan Dragojević, as well as Nikola Mašanović a member of the Local Committee of the Party. In 1936 he was sentenced to two years of conviction. He was killed near Travnik in 1941.